

MOP. MS MAKHANYA, MOGOKGO LE MOTLATSAMOTŠHANSELARA

YUNIBESITI YA AFORIKABORWA

TLHATLHELELO YA BOBEDI YA POROFENSE YA LIMPOPO YA OK

MATSEPE

"GO TSHELA, GO HEMA LE GO DIRAGATSA BOTHO, SERITI LE

TLOTLO KA GO EMA KGATLHANONG LE TIRISODIKGOKA E E

IKAEGILENG KA BONG: RE KETEKA DINGWAGA DI LE 88 TSA BOSWA

JWA GA OK MATSEPE"

POLOKWANE

13 MOPITLWE 2020

Motsamaisatiro, nte ke leboge go bo ke neilwe tshono ya go boa gape ke bua mo kokoanong eno ya botlhokwa, tlhatlhelelo ya bobedi ya porofense go tlotla mokwadi yo mogolo wa Sesotho sa Leboa, Rre Oliver Kgadime Matsepe.

Jaaka yunibesiti re motlotlo tota go tshwaragana gape le Puso ya Porofense ya Limpopo go tlotla mogaka ono wa bokwadi jwa Seaforika.

E ntse e le tlotla gape go bulela mongwe wa bagaka ba thuto mo nageng ya rona – morutegi yo o tlhaga wa Seaforika yo, ka tsela ya gagwe a le nosi, a re tlhagoletseng ditsela di le dintsi jaaka barutegi ba ba sa ntseng ba etsaetseg a Aforika – Moporofesara Malegapuru Makgoba. Fa ke samagana le tlhatlhelelo ya

monongwaga, ke rata go simolola fa ke feleleditseng gona ngogola. Lotlhe ba le neng le le teng kwa tlhatlhelelong e e dirilweng ke Moporofesara Maje Serudu le tlaa gakologelwa gore nngwe ya dikgwethlo tse ke di neileng bareetsi le barutegi ba rona e ne e le ya go golola borutegi jwa ga OK Matsepe go tswa mo sekhuthlwaneeng sa dithuto tsa bokwadi. Tiro ya gagwe e ne e na le dithuto tsa botlhokwa ka ga dikgwethlo tsa loago le tsa sepolotiki tsa nako ya gagwe.

Jaaka ke solo fela go bontsha mo metsotsong e se kae e ke nang nayo, tiro ya ga Matsepe e bontsha dikgwethlo tse re lebaneng natso gompieno. Ke lekile go bontsha ngogola ka moo tiro ya ga Matsepe e nang le maalo a le mantsi le go nna marara ka gona, tota le fa a ne a diragatsa botaki jwa gagwe ka nako e bakwadi, bogolo segolo bakwadi ba bantsho, ba neng ba sa kgone go itlhalosa ka kgololesego le go tlhagisa megopolu ya bona.

Go leka go tlhaloganya Matsepe, ke mo lebeletse kwa a belegetsweng gona kwa Ga-sekhukhune, sekolo se a se tseneng a rutwa ke barongwa ba Bakeresete, tumelo le meetlo ya gagwe ya Seaforika, gammogo le tiro ya gagwe ka pakanyana e khutshwane jaaka tlelereke ya kgotlatshekelo.¹ Ka jalo, ke nopola Serudu le

¹ Serudu, S.M. & Grobler, G.M.M., 1995. The Novels of O.K. Matsepe. *South African Journal of African Languages*, 15(1), pp. 135–140.

Grobler, ke tlhagisitse gore Matsepe o ne a paraletse maphata a mabedi; la tumelo ya Seaforika ka fa letsogong le lengwe, le tshusumetso ya Bokeresete ka fa go le lengwe.

Jaaka Serudu a tlhalosa go ya pele, baanelwa ba tiro ya ga Matsepe ba bontsha baanelwa ba nnete ba baeteledipele ba setso le batlhhabani.² Ka fa letsogong le lengwe, Grobler o akanya gore mo pading ya *Lešitaphiri* (1963), Matsepe o ka ne a ne a lebeletse bothata jwa bosetšhaba jo bo bakilweng ke Dipolao tsa Mogoso tsa Sharpeville ka 1960, go thibelwa ga morago ga moo ga mokgatlho wa kgololesego, go tlhamiwa ga uMkhonto we Sizwe, le “kgoeletso ya boipuso” jwa Transkei.³

Go tswa mo tshekatshekong eno e e boripana ya paka le ditiragalo tse go bonalang di tswa mo boruteging jwa ga Matsepe, re ka dumelana gore e ne e le kumo ya bokao jono, a bopilwe ke jona, mme le ena a bo bopa; ka go bo naya botshelo.

Jaaka Ngũgĩ wa Thiong'o a tlhagisa: "Mokwadi jaaka motho ke kumo ya hisetori, ya nako le sebaka. Jaaka tokololo ya setšhaba, o wela mo

² Serudu, S.M., 1982. Towards an Understanding of Matsepe's Character Deliniation. *South African Journal of African Languages*, 2(3), pp. 71-89.

³ Grobler, G.M.M., 1993. Solving the Insoluble: O.K. Matsepe's Lešitaphiri and the Signs of our Times. *South African Journal of African Languages*, 13(2), pp. 44-47.

maemong a a rileng mme ka go rialo o na le seabe mo kgaratlhong ya maemo a paka e a tshelang mo go yona".⁴

Jaaka re lebelela botshelo jwa ga Matsepe, bogolo segolo jaaka barutegi ba ba mo kontinenteng e hisetori ya yona, ditso, meetlo tota le borutegi jwa yona bo tswelelang go nyadiwa, re lebagane le bothata jwa go tila maemo a a feteletseng a le mabedi. A ntlha ke a go tsaya mokgwa wa go tlotlomatsa baeteledipele le barutegi ba rona jaaka e kete ke baitshepi, moo re ba tlotlomatsang go sa tlhokege.

Maemo a mangwe a a feteletseng ke a go nyatsa baeteledipele le bakwadi ba rona re re ba bontsha mekgwa ya go tlhoka tlhabologo mo dipuong le dikwalo tsa bona, re ba lekanyetsa go ya ka sejwalejwale sa bokoloniale. Kgwetlho e e re lebaneng ke go rarolola marara a a iphitlhileng mo dikwalong tsa ga Matsepe – mme re dire jalo ka tlotlo.

Jaaka Serudu le Grobler ba tswelela go tlhagisa, Matsepe e ne e le mokwadi yo o marara yo dikwalo tsa gagwe "di tlhokang gore mmuisi a nne le maitlamo a a feletseng le go nna tlhaga fa a batla go rarolola

⁴ wa Thiong'o, N., 1981. *Writers in Politics*. London, Ibadan, Nairobi: Heinemann, p. 72.

dipoloto tsotlhе tsa tsona le go tlhaloganya melaetsa ya botlhokwa e e farologaneng.⁵

Dikwalo tsa gagwe di ne di le marara mme di tshwenya, di rutlomolola tlwaelo ya bakwadi ba Maaforika pele ga nako ka go tlhagisa merero e e tswang mo Beibeleng, mme ka go rialo a dirisa mokgwa wa go aga. Jaaka ke tlaa bontsha moragonyana, go aga gono go ne go tswa mo go tshwenyegeng ka ditiragalo tsa loago tse a di lemogileng mo tikologong ya gagwe.

Ka fa go le lengwe, o ne a tshwenyana le mokgwa wa go kwala ka tatelano ya nako, mme bogolo a dirisa mokgwa o o sa lateleng nako; a fetola tatelano ya nako mme "a fetola tatelano ya ditiragalo". Kwa ntle ga go tshwenyana le tatelano ya tlwaelo le go dira gore kanelo ya gagwe e se ke ya felelwa ke nako, Matsepe o dirisitse ditshwantsho go anela dikgang. Mo *Lešitaphiri*, Matsepe o dirisa setshwantsho sa noka jaaka motswedi wa kopano le tirisanommogo magareng ga maphata a mabedi a a mo ntweng.⁶ Fano re lemoga go tshwenyegela kopano magareng ga batho ba gaabo, ba ka nako eo jaaka re itse, ba neng ba arogantswe ke dipuso tsa bokoloniale.

⁵ Serudu, S. M. & Grobler, G.M.M., 1995. The Novels of O.K. Matsepe. *South African Journal of African Languages*, 15(1), pp. 135–140

⁶ Grobler, G.M.M., 1998. And the River Runs on...: Symbolism in Two African Novels. *South African Journal of African Languages*, 18(3), pp. 65–67

Gakantsha setshwantsho seno sa noka le se se mo *The River Between* (1965) ya ga Ngūgī wa Thiong'o, moo noka e leng setshwantsho sa karogano le bokoloniale jo bo dirisang ikonomi le setso.⁷ Ka jalo, Matsepe ke karolo ya selelo se se tlhakanetsweng ke bakwadi ba Aforika sa kopano magareng ga batho ba gaabo.

Ntlha e nngwe e e tlhagelelang mo dikwalong tsa ga Matsepe ke tebo ya gagwe ya filosofi.

Jaaka ke kaile fa pejana, Matsepe ke kumo ya "nako le sebaka". Mme jaaka Ngūgī a ka ile, ga se selo se se ka tilwang gore bakwadi, bogolo segolo mo Aforika, ba tshwanetse go tshwaela gongwe go tsenya megopoloy a bona mo mokwalong, le fa tota ba ka ne ba itlhophela gore e se nne balweladitshwanelo tsa sepolotiki.⁸ Gongwe, mo ntlheng ya ga Matsepe, le fa tiro ya bona e se ya sepolotiki, fa e bapisiwa le ya motho a tshwana le Ngūgī , yo megopoloy a gagwe e e tseneletseng ya sepolotiki e itsegeng.

Go lebega Matsepe a ne a leba setšhaba ka tsela ya go itlhoboga. Jaaka Serudi a lemoga: "Go ya ka ene, lefatshe le tletse bosula, bobodu le bopelotshetlha. Motho ga a tlhole a itse molemo le bosula. Ntle le fa fela motho a ikemiseditse go tshela ka kagiso le

⁷ wa Thiong'o, N., 1965. *The River Between*. London: Heinemann

⁸ wa Thiong'o, N., 1981. *Writers in Politics*. London, Ibadan, Nairobi: Heinemann, p. 73

bakaulengwe ba gagwe, ga go na tsholofelo ya kutlwano mo lefatsheng".⁹

Tlaya re utlweng gore Serudu a reng ka mogopolu wa ga Matsepe:

Ke megopolu eno e e mo (Matsepe)¹⁰ dirang mongwe wa bakwadi ba ba gaisang ba Aforika ba nako ya rona. Megopolu ya gagwe ka motho le botho ka kakaretso e akaretsa moo e leng gore athikele ya mofuta ono e ka se e akaretse yotlhe. Se se kgatlhisang ke ntlha ya gore mo ditirong tsa gagwe, Matsepe o ne a totile morafe wa gaabo wa Kopa, fela ga go na pelaelo ya gore megopolu eno e akaretsa gotlhe. Mo athikeleng eno, ke itebaganya fela le megopolu ya ga Matsepe malebana le kamano magareng ga Modimo le badingwana; kgosi le morafe wa yona; motho le bakaulengwe ba gagwe; botshelo le loso: le lenyalo le tlhalo. Gongwe seno se tlaa tlosa maaka a a sa bolong go nna teng a gore dipuo tsa Seaforika ga di na dikwalo.¹¹

Go botlhokwa go lemoga gore Serudu o lemogile seno ka Matsepe ka 1990; ka motho yo o kwadileng magareng ga 1954 le 1974. Kana

⁹ Serudu, S.M., 1990. O.K. Matsepe's Worldview: An Appraisal. *South African Journal of African Languages*, 10(2), pp. 41–51.

¹⁰ Emphasis in parenthesis added for clarity

¹¹ Serudu, S.M., 1990. O.K. Matsepe's Worldview: An Appraisal. *South African Journal of African Languages*, 10(2), p. 41–51.

megopolu eno ya tshimologo e ne e le botlhale jang, mme e maleba jang le gompieno!

Le fa Matsepe a nnile le boitlhobogo jono ka dingwaga tsa bo1950, go fitlha ka bo1970, Serudu o lokolotse megopolu eno ka 1990, ka nako e naga e neng e tloga e bona kgololesego. Matsepe o bontshitse boitlhobogo ka nako e batho ba neng ba tlhagisa penelopele ya isago e e botoka, fa basadi ba ne ba gwantela kwa Union Building, ba goeleditse: "*Wathint' Abafazi, Wathint' Imbokodo!*"

Serudu o kwadile ka nako e tsholofelo e neng e le kwa godimo gore "kgololesego e a nkga nkga", le gore ee, ruri re tlaa gololesega.

Seno se ntisa mo moonong wa tlhatlhelelo eno, o Moporofesara Makgoba a tlaa o atolosang: *Go Tshela, go Hema le go Diragatsa Botho, Seriti le Tlotlo ka go Ema Kgathhanong le Tirisodikgoka e e Ikaegileng ka Bong: Re keteka dingwaga di le 88 tsa boswa jwa ga OK Matsepe.*

Fela jaaka bakwadi botlh, Matsepe o simolotse le go tokafatsa megopolu ya gagwe ya loago mo pakeng e e rileng. Le fa a ka ne a ne a kgaratlha ka go tlhagisa basadi ka tsela e e maswe mo dipading tsa gagwe tsa pejana, mo *Kgati ya Moditi* (1974), mosadi, Mmatshepho,

o tlhagisiwa jaaka motho yo o maatla yo o batlang boeteledipele – bogosi. Ka jalo, kwa bokhutlong jwa tiro ya gagwe ya bokwadi le jwa botshelo jwa gagwe, go ka twe Matsepe o ne a simolotse kgaolo e ntšhwa; ya go lebagana le megopolو e e fosagetseng le go tlhaola.

Phetogo eno mo go tlhamiweng le go tlhagisiweng ga baanelwa ba ga Matsepe e bonala mo go yona padi eo moo a samaganang le megopolو e e fosagetseng kgatlhanong le basadi – *Kgati ya Moditi* – moo a gwetlhāng mogopolو o o fosagetseng malebana le boswafe. Se Matsepe a se bontshitseng mo ditirong tsa gagwe tse di latelang e nnile bokgoni jo bo boitshegang jwa batho jwa go samagana le mekgwa e e bontshang bobe mo go rona.

Re tshela mo nakong e mo go yona ditoro tsa bommaarona, Basadi ba ba neng ba Gwanta ka 1956, di gatakakiwang ke bobusaesi jo bo tsweletseng jwa banna jo bo itlhagisang ka tirisodikgoka e e ikaegileng ka bong, bogolo segolo kgatlhanong le basadi.

Motsamaisatiro, re buositse ka kutlobotlhoko le maswabi mo mafelong a beke malebana le ka moo Kutlwano Masilo wa dingwaga tse 22, motswasetlhabelo wa petelelo, a thuntshitsweng makgetlo a le robedi ka teng fa pele ga balelapa la gagwe kwa Etwatwa, Gauteng. Go mo pepeneneng gore maikaelelo e ne e le go mo didimatsa gore a se ke a tlhagisa bopaki kwa tshekong ya ba ba

Iatofadiwang ka go mmeteleta. Kgang ya gagwe ke nngwe ya tse dintsi, tse dingwe di a begwa mme tse dingwe ga di begwe, tsa basadi ba ba sotliwang ke banna.

Poelomorago eno le kgatakako ya phitlhelelo ya kgololesego ya rona e leswefatsa se e ka bong e le naga e ntle. Seemo sa basadi mo nageng eno, le maikutlo a motho a nnang nao fa a buisa, a reetsa le go akanya ka bothata jono, se ka tlhagisa boithobogo jo bo neng bo utlwia ke Matsepe kgatlhanong le bobodu mo maitsholong jo a bo utlwileng le ka nako eo.

Re dipaki tse di utlwang botlhoko tsa go gosomana ga bonnye jo bo neng bo setse jwa maitsholo le *Ubuntu* jo re ipelang ka jona jaaka batho. Re ka bua jang ka Filosofi ya rona ya *Ubuntu* fa bommaarona, bokgaitsadiarona le bana ba rona ba basetsana ba sa kgone go nna ba babalesegile, ba sa ikutlwe ba babalesegile, e bile ba tshela ka letshogo?

Ee, fela jaaka ka nako ya kgaratlho ya rona ya kgololesego go tswa mo tlhaoleleleng, ga re a tshwanelo go lapa go lwela go busetsa botho mo setšhabeng sa rona. Re tshwanetse go ema kgatlhanong le mofuta ope wa kgatelelo, go ja ntsoma, go gobelela le go lwa le ba ba ganetsang le rona.

Fela jaaka Matsepe mo *Kgati ya Moditi*, re tshwanetse go ema mme re tshegetse boMmatsshepho ba bantsi, bokgaitsadiarona le barwadiarona ba ba emelang ditshwanelo tsa bona tsa tekatekano; gore ba sireletsege.

Lenaneo la rona le tshwanetse go ikaelela go busetsa Botho go botlhe. Rona mo Unisa re na le lenaneo le maikaelelo a lona e leng go samagana le bothata jwa tirisodikgoka e e ikaegileng ka bong. Lengwe la mananeo a re tshwaraganeng nao ga jaana le mo legatong la go konotelelwa ka tsholofelo ya gore le tlaa amogelwa ke Lekgotla la Yunibesiti la Pholisi ya go ema Kgatlhanong le go Tshwenngwa ka tsa Thobalano. Pholisi eno e e akaretsang, e akaretsa go gaisa mo ditheong tsotlhe tsa thuto e kgolwane mo nageng, mme ke tlhagiso ya rona ya maikaelelo a rona tota a go fenza tirisodikgoka e e ikaegileng ka bong.

Go ntse go le jalo, fa re ntse re konosetsa Pholisi ya go ema Kgatlhanong le go Tshwenngwa ka tsa Thobalano, re sekaseka dipholisi tsotlhe tsa setheo ka maikaelelo a go tlhama dipholisi tse di tsamaelanang e bile di aname tse di tlaa re kgontshang go Iwantsha le go fedisa mefuta yotlhe ya tirisodikgoka e e ikaegileng ka bong.

Fela re itse gore dipholisi tse di se nang popegotheo e e rileng ga di kae sepe. Ke ka ntlha ya seo re simolotseng gape thulaganyo ya go

tlhama Karolo ya Tekatekano ya Bong, e e tlaa nnang kwa Kantorong ya Motlatsamotšhanselara. Kantoro eno, e e tlaa dirang dipatlisiso, go buelela dipholisi, go tsereganya le go sireletsa batwasetlhabelo le go thoba maikutlo, e tlaa dira thata le Khomišene ya Tekatekano ya Bong.

Re solo fela gore ditserganyo tseno di tlaa naya maitlam a rona a go lwa kgatlhanong le tirisodikgoka e e ikaegileng ka bong bokao jo bo bonalang. Fela jalo, re tlaa bo re golagana le ba bangwe ba le bantsi go tlotla boswa jwa ga Matsepe; go tota kgatelelo, go jewa ntsoma, go gobelela le go lwa le ba ba ganetsanang le rona.

Ke solo fela gore jaaka re kokoane fano gompieno, re tlaa ithuta go tswa mo bosweng jwa ga Matsepe mme re itlame go tswelela go tshela go ya ka bona.

Gape ke solo fela gore re tlaa ithuta go tswa mo botlhaleng jwa ga Moporofesara Makgoba jaaka a tlaa bo a bua le rona ka moono wa tlhatlhelelo ya phirimane eno.

Ke a leboga!